

УДК 94(477):316.343.652”18”

DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.1\(21\).165936](https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.1(21).165936)

Діанова Наталя Миколаївна,

доктор історичних наук,

професор кафедри історії України

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: dianova@onu.edu.ua

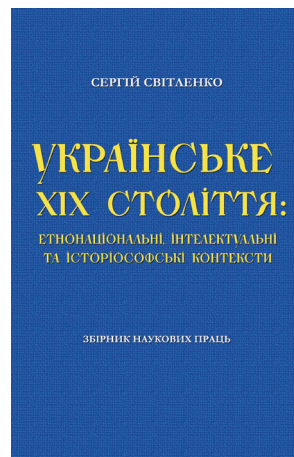
orcid 0000-0003-0406-6907

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ МОДЕРНОЇ НАЦІЇ

Світленко С. І. Українське XIX століття: етнонаціональні, інтелектуальні та історіософські контексти : зб. наук. пр. – Дніпро : ЛПРА, 2018. – 480 с.

Одним із пріоритетних напрямів дослідження сучасних українських науковців стала репрезентація історії XIX ст. Студіювання української історії не могли залишити поза увагою проблему багатовекторної діяльності інтелігенції в зазначений період. З'явилася низка наукових праць, які певною мірою стосуються участі української еліти в процесі націотворення. Показовим прикладом стала збірка наукових праць «Українське XIX століття: етнонаціональні, інтелектуальні та історіософські контексти», яку в 2018 р. видав доктор історичних наук, професор Сергій Іванович Світленко. Відсутність у вітчизняному науковому дискурсі цілісного дослідження, яке б репрезентувало зазначену проблематику зумовило один із аспектів наукової новизни вказаного видання.

Рецензована збірка С. І. Світленка як за своєю архітектонікою і структурою, так і за постановкою проблеми й фактичним викладенням матеріалу помітно виділяється серед інших праць своєю оригінальністю та самодостатністю. Безперечною цінністю вказаної праці стало використання значного масиву опублікованих і архівних джерел та дослідницької літератури. Структура видання представлена трьома розділами, які логічно поєднуються й доповнюють один одного. Перший із них – «Історія українського націотворення: ідеї та люди» містить вісім наукових розвідок, які віддзеркалюють історію українського націотворення на тлі формування української модерної нації. Вагоме місце відводиться процесу формування національної ідеї в контексті національно-куль-

турного відродження України та діяльності деяких представників інтелігенції, яких автор об'єднав під назвою «українські народолюбці». Переважна більшість представлених статей були опубліковані упродовж 2007–2017 рр. у наукових виданнях України та Болгарії. Заслуговує на увагу ґрунтовний підхід Сергія Івановича при дослідженні проблеми формування української модерної нації. Розглянуто не лише сутність, генезу та еволюцію цього поняття, але й основні чинники становлення, зокрема геокультурні, етносоціальні та етнополітичні впливи. Цей розділ, як і два наступні, добре персоніфікований. Автору вдалося простежити еволюцію поглядів Ізмаїла Срезневського, його інтелектуальні контакти з В. Антоновичем, М. Драгомановим, М. Костомаровим і П. Кулішем та його вплив на формування і розвиток українського народолюбства. Розглянуто формування та становлення українських народолюбних поглядів історика і громадського діяча Миколи Костомарова та їхнє відображення в його науково-історичних працях.

Стаття, яка стосується нелегкого життєвого шляху українського народолюбця Анатолія Свидницького, публікується автором вперше. На відміну від своїх попередників, С. І. Світленко вбачав предметом свого наукового дослідження не лише літературознавчі студії свого героя, але і його громадську, освітянську та етнографічну діяльність.

Наприкінці розділу вагоме місце відведено питанню впливу постаті Т. Г. Шевченка на ідеологію та діяльність українських громад Наддніпрянської України впродовж 60–80-х рр. ХІХ ст. та збереженню історичної пам'яті про великого Кобзаря в українському національному русі. Досить цікаво викладена концепція про консолідуючу роль постаті Т. Г. Шевченка після його смерті в середовищі молодих українських народолюбців. С. І. Світленко, не торкаючись літературної та громадської діяльності Тараса Григоровича за його життя, яскраво продемонстрував роль його харизми та духовної спадщини у формуванні та становленні української національної ідентичності.

Не менш науково значимим є другий розділ рецензованої праці, де представлено наукові статті, що стосуються української інтелектуальної історії. Значний інтерес становить дослідження західноєвропейських інтелектуальних впливів на формування світогляду та діяльність української інтелігенції. Не викликає заперечень твердження автора про вагомність цих впливів на процес еволюції української інтелектуальної думки: від ідеології Просвітництва та Романтизму до реалістичного пізнання дійсності та опанування теоретико-методологічними засадами позитивізму. При цьому підкреслюється, що далеко не усі представники української інтелігенції відповідали рівню тодішніх стандартів європейської освіченості й культури та вільно володіли кількома західними мовами. Це уповільнювало процес опанування в Наддніпрянській Україні передових європейських ідей та їхньої адаптації на українському ґрунті в цілому, й гальмувало зростання модерного націотворчого і соціотворчого потенціалів зокрема.

Безумовним досягненням історика є ґрунтовне дослідження інтелектуального доробку та зв'язків деяких представників української еліти, чільне місце серед якої посідають: професор Володимир Антонович, історик і археолог Олександр Лазаревський, талановитий педагог і лідер Одеської української громади Леонід Смоленський, український літератор, педагог і громадський діяч Борис Грінченко, визначний історик і громадсько-політичний діяч Михайло Грушевський, видатний історик Дмитро Яворницький. Усі вони були народолюбцями, палкими патріотами, що вірили в національно культурне відродження України, яке прагнули наблизити своєю активною діяльністю. Їхні інтелектуальні контакти об'єднували наукових, культурних та громадських діячів з різних регіонів Наддніпрянщини та західноукраїнських земель. Досліджений автором інтелектуальний доробок демонструє їхній шлях поступової еволюції від ідей національного культурництва до культурно-політичної діяльності. Зокрема, в зазначених контактах В. Антоновича зазвичай перепліталися освітньо-наукова та громадська складові, національно-культурницьке й політичне спрямування. Багатовекторна діяльність Б. Грінченка сприяла не лише утвердженню української національної свідомості та національної ідентичності, але й поступовому переростанню українського національного культурництва в українську національну політику, метою якої було самостійне національне життя українців. У багатій інтелектуальній спадщині М. Грушевського досить детально розроблено поняття соборності. Ідея соборності пройшла своєрідну еволюцію від теоретичного обґрунтування, широкої національно-територіальної автономії до державної незалежності в період української революції.

Логічним продовженням став третій і останній розділ наукового збірника – «Українська історіософська думка ХІХ – початку ХХ ст.», який стосується процесу формування і становлення історіософських поглядів уже знайомих з попередніх розділів представників української інтелігенції: Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Миколи Драгоманова, Михайла Максимовича та Пантелеймона Куліша. Необхідно віддати належне високому рівню здійсненого автором аналізу історіософського доробку зазначених українських інтелектуалів, який свідчить про концептуальне осмислення ними історичного минулого України, що є запорукою її майбутнього розвитку. Розглядаючи творчість М. Максимовича в контексті вказаної проблематики, С. І. Світленко підкреслив, що він був одним із основоположників української національної історіософії історії України. До того ж він розробив ряд узагальнень у рамках романтичного історіософського напрямку, виділивши українську народність як об'єкт наукового дослідження, в тому числі й історичного. Проте автор не оминув увагою й досить дискусійне питання в науковому доробку М. Максимовича, яке стосується ідеї двоєдиної Русі (Київської і Московської), що з одного боку трактувалось як лояльність до єдиного руського світу в межах Російської імперії, а з іншого – киевоцентрична й україноцентрична спрямованість давала підставу визнати українців окремим історичним народом.

Думки про пріоритетну роль народу в історичному процесі дотримувався й Микола Костомаров. В його інтерпретації мета українського народу полягала в прагненні до незалежності та свободи. Проте поряд із соціальними, політичними, військовими та етнічними чинниками в історичній діяльності народних мас, ключову роль він відводив питанню віри.

Приділяючи належне дослідженню історіософських поглядів П. Куліша та В. Антоновича, дослідник основну увагу приділив проблемі історіософського осмислення історії України в творчій спадщині М. Драгоманова. Залучивши до наукового обігу низку архівних документів та спираючись на праці самого М. Драгоманова, С. І. Світленко дослідив формування його історіософських поглядів та їх особливості. Досліднику вдалося простежити еволюцію поглядів мислителя упродовж 60–90-х рр. XIX ст.: від думки про право українського народу на власну історію (початок 60-х рр.) до поєднання рис європоцентризму і росієцентризму (друга половина 60-х рр.) і, нарешті, до концепції суспільної еволюції, наповненої ідеями лібералізму, демократизму, федералізму, громадівського соціалізму, людяно-освітнього універсалізму з вільністю кожної народної мови, які протистояли ідеям державного та національного централізму. Не викликає заперечень висновок дослідника про досить широке, узагальнене бачення української історії М. Драгомановим, яка розглядалася ним у тісному зв'язку з історією європейської цивілізації.

Акцентуючи увагу на високому науково-методологічному рівні виконання рецензованого видання, хотілось би висловити деякі зауваження, які є скоріше побажаннями автору. Вагомим доповненням до збірника могли б стати додатки, де, зокрема, можна було б розмістити портрети тих представників української еліти, діяльність яких стала предметом авторського дослідження.

Проте висловлені побажання не знижують цінності наукового видання С. І. Світленка. Не виникає сумнівів, що воно становитиме інтерес не лише для науковців та студентської молоді, а й для усіх, хто цікавиться історією України. Хочеться побажати талановитому досліднику творчих успіхів та нових наукових звершень.

Надійшла 01.05.2019 р.